

Список літератури

1. Беспалько В. П. Теория учебника: Дидактический аспект / В. П. Беспалько. — М. : Педагогика, 1988. — 160 с.
2. Дмитренко Т. А. Педагогическая система: структура и законы функционирования / Т. А. Дмитренко // Понятийный аппарат педагогики и образования : сб. науч. тр. — Вып.2. — Екатеринбург, 1996. — 340 с.
3. Лазарев Ф. В. Философия : учеб. пособие / Ф. В. Лазарев, М. К. Трифонова. — Симферополь : СОНАТ, 1999. — 352 с.
4. Новий тлумачний словник української мови / укл. В. Яременко, О. Сліпущко. — В 4-х тт., Т.3. — К. : Вид-во «Аконіт», 1999. — 927 с.
5. Педагогіка : учебник / Л. П. Крившенко, М. Е. Вайндорф-Сысоева и др. ; под ред. Л. П. Крившенко. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. — 432 с.
6. Психология : словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Политиздат, 1990. — 494 с.
7. Словарь-справочник по педагогике / авт.-сост. В. А. Мижериков ; под общ. ред. П. И. Пидкасистого. — М. : ТЦ Сфера, 2004. — 448 с.

Надійшла до редколегії 20.01.2011 р.

УДК 371.3:613.71

Ю. Б. МЕЛЬНИК

**МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
З ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я ШКОЛЯРІВ**

Розглядається проблема формування культури здоров'я школярів у соціально-педагогічній діяльності. Вперше наведено модель формування культури здоров'я молодших школярів.

Ключові слова: культура здоров'я, соціально-педагогічна система, соціально-педагогічна технологія, соціально-педагогічна система формування культури здоров'я особистості.

Рассматривается проблема формирования культуры здоровья школьников в социально-педагогической деятельности. Впервые представлена модель формирования культуры здоровья младших школьников.

Ключевые слова: культура здоровья, социально-педагогическая система, социально-педагогическая технология, социально-педагогическая система формирования культуры здоровья личности.

The article is devoted to the problem of formation pupils culture of health in socio-pedagogical activity. It's the first time when model of elementary school pupils health culture formation is presented.

Key words: a culture of health, socially-pedagogical system, socially-pedagogical technology, socially-pedagogical system of individual health culture formation.

Посилення соціальної ролі культури в сучасному світі зумовлює необхідність підвищення культурного рівня всіх членів суспільства. Серед розмаїття видів культури зосередимо увагу на культурі здоров'я, яка за своєю суттю є складовою культури людства, а її формування —

соціокультурним процесом, який відбувається в життєдіяльності кожної людини, забезпечує пізнання навколишнього середовища й опанування способів його перетворення, сприяє розвитку індивідуальних і суспільно значимих якостей.

Культура здоров'я проникає в усі сфери громадського життя, її можна розглядати в різних аспектах, зокрема: філософському, медичному, соціальному, педагогічному та ін. [1, с. 40-41]. Педагогічній галузі відведена особлива роль у формуванні культури здоров'я підростаючого покоління, оскільки освіта є одним із найважливіших компонентів культури, що має індивідуальну та суспільно значиму цінність. Вирішення проблеми формування культури здоров'я школярів у соціально-педагогічному контексті, на наш погляд, найбільше відповідає специфіці цього феномену [2]. На цьому роблять акцент у своїх дослідженнях В. Горашук, С. Кириленко [3; 4].

Теоретичну цінність і практичну значущість для розробки питань формування культури здоров'я школярів у соціально-педагогічній діяльності мають наукові праці соціальних педагогів Т. Дмитренко, Л. Мішик, С. Омельченко, І. Підласого, С. Харченка та інших [5; 6; 7; 8; 9]. Аналіз наукової літератури дозволив теоретично обґрунтувати соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я молодших школярів і розробити модель соціально-педагогічної діяльності з вирішення цієї проблеми.

Метою статті є висвітлення соціально-педагогічних засад і розробка моделі формування культури здоров'я молодших школярів у системі соціально-педагогічної діяльності.

Культура здоров'я учня формується під впливом соціокультурного середовища, тобто дією багатьох чинників. Важливе значення мають системність формування культури здоров'я школярів, а також організація та управління цим процесом, що може здійснюватися на різних рівнях культури здоров'я: особистості, родини, громади, нації, людства [1, с. 45-47]. Аналіз стану розробленості проблеми культури здоров'я в науковій літературі дозволив уточнити зміст провідних дефініцій («культура здоров'я», «культура здоров'я особистості» та ін.) [1], ґрунтуючись на сучасних теоретико-методологічних підходах, проте, це зумовило необхідність обґрунтування соціально-педагогічних засад формування культури здоров'я школярів. Розглянемо їх детальніше.

Структура та зміст соціально-педагогічних засад, на нашу думку, мають зумовлюватися соціально-педагогічною проблематикою та спрямовуватися на вирішення завдань, які постають на різних етапах цієї роботи.

Підґрунтям для визначення соціально-педагогічних засад та їх виокремлення стали: орієнтація на завдання, які покликана вирішувати на практиці соціальна педагогіка (Л. Мішик, 1996), серед них: соціально-педагогічне проектування, дослідження та забезпечення процесу становлення і розвитку особистості, розробка та реалізація

соціально-педагогічних технологій тощо; модель системи діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи (Н. Краснова, Л. Харченко, С. Харченко, 2005), яка передбачає: вибір головних орієнтирів соціально-педагогічної діяльності, дослідження соціокультурної ситуації розвитку дітей, проектування соціально-педагогічної діяльності тощо.

Отже, нами виділені такі три групи соціально-педагогічних засад формування культури здоров'я молодших школярів: проектування взаємодії соціальних інститутів суспільства в системі соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів; моделювання діяльності соціального педагога з проблеми формування культури здоров'я молодших школярів; упровадження соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі. Охарактеризуємо кожну з них.

Перша соціально-педагогічна засада передбачає проектування взаємодії соціальних інститутів суспільства в системі соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів. Формування культури здоров'я школярів необхідно розглядати як процес, що відбувається в соціально-педагогічній системі. Такий погляд відповідає сучасним науковим тенденціям і ґрунтується на дослідженнях В. Горашука, Т. Дмитренка, С. Омельченко, І. Подласого й інших. Для обґрунтування системи соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів звернемось до напрацьованих учених у цій сфері.

Уперше педагогічна система формування культури здоров'я школярів описана в науковій праці В. Горашука [3]. Автор зазначає: «Висока ефективність у формуванні культури здоров'я школярів буде досягнута там, де вона реалізується за системою, елементи якої взаємопов'язані і доповнюють один одного...» [3, с. 258]. І. Подласий визначає педагогічний процес як: «...процес, у якому соціальний досвід переплавляється в якості особистості» [8, с. 162]. Розглядаючи педагогічний процес як систему, автор зазначає, що: педагогічний процес складається з безлічі підсистем, інтегрованих або об'єднаних між собою різними зв'язками, проте він є головною системою, що поєднує все; як система він не ідентичний системі тривання процесу, оскільки відбувається в інших системах: народної освіти (в цілому), школи, класу, навчального заняття тощо; результат безпосередньо залежить від взаємодії педагога, учня, технології, яка використовується.

Т. Дмитренко, К. Яресько, досліджуючи методологічні основи соціальної педагогіки на підґрунті системного підходу до розгляду педагогічної системи, виокремили її компоненти і зв'язки між ними. Слід відзначити, що в результаті проведеної роботи ці науковці створили інформаційну модель. На їх думку, педагогічна система є інваріантом педагогіки і може розглядатися по вертикалі (індивідуальна, групова, навчального закладу, держави) та горизонталі (загальна педагогіка, соціальна педагогіка тощо) [5, с. 167].

Важливе значення для обґрунтування змістовного компонента соціально-педагогічних засад, уточнення та розширення понятійно-термінологічного апарату в нашій роботі мали дослідження С. Омельченко з проблеми взаємодії соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Автор запропонувала поняття «відкрита соціально-педагогічна система», під якою розуміє «систему, яка здатна підтримувати тенденції до розширення й зміцнення її взаємодії з життям, усіма соціальними інститутами — сім'єю, навчальними закладами, культурно-освітніми установами, громадськими та молодіжними організаціями, державними установами» [7, с. 16]. Отже, розробка педагогічних систем розвитку школярів з урахуванням соціокультурної ситуації стає все більш поширеним явищем у сучасній школі. Необхідність проектування взаємодії соціальних інститутів суспільства в системі соціально-педагогічної діяльності щодо зазначеної проблеми є нині безумовною вимогою педагогічної науки та практики.

На основі проаналізованої вище літератури та теоретико-методологічних напрацювань учених зазначимо, що соціально-педагогічну систему ми розуміємо як різновид соціальної системи, в якій соціокультурний досвід спрямовано на розвиток особистості суб'єктів педагогічного процесу. Соціально-педагогічна система формування культури здоров'я особистості (далі соціально-педагогічна система) — інваріантна соціальна система, яка характеризується спеціально організованою соціально-педагогічною діяльністю в соціокультурному середовищі і забезпечує розвиток культури здоров'я особистості відповідно до особливостей (вікових, індивідуальних).

Проектування системи соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів потребує визначення компонентів, функцій, структури, рівня застосування тощо.

Система соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів ґрунтується на методологічних та теоретичних основах, які зазначені вище. Соціально-педагогічна система має такі рівні: особистісний, груповий (класу), ступеня навчального закладу (початкового, основного, старшого), рівня навчального закладу (ЗНЗ, НВК, гімназії тощо), територіальної громади (району проживання), суспільства (окремого регіону), системи освіти (держави). Отже, здійснене теоретико-методологічне обґрунтування дозволило з'ясувати ієрархію рівнів культури здоров'я суспільства та системи соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я школярів. Відповідно до цих рівнів, розробимо модель формування культури здоров'я молодших школярів (рис. 1) у системі соціально-педагогічної діяльності, яка дозволить проілюструвати взаємодію соціальних інститутів суспільства щодо вирішення означеної проблеми.

Найвищий рівень — система освіти (держави). Він потребує розробки концепції формування культури здоров'я суб'єктів освітнього

процесу, нормативно-правового та програмного забезпечення. В літературі описана концепція формування культури здоров'я суб'єктів освітнього процесу [10], розроблено програмне та методичне забезпечення щодо неї [1].

Наступний рівень відображає взаємодію суб'єктів соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я школярів на регіональному рівні, зокрема між державними установами, спеціалізованими закладами, громадськими організаціями. Ці установи та заклади організовують круглі столи, семінари, друкують літературу з проблеми формування здорового способу життя та культури здоров'я школярів.

Черговий рівень являє собою взаємодію соціально-педагогічних суб'єктів формування культури здоров'я школярів на рівні територіальної громади (району проживання) між: районним управлінням освіти; культурно-дозвілєвими установами; оздоровчо-спортивними центрами, а також медичними закладами, які здійснюють профілактичну діяльність та превентивне формування культури здоров'я дітей і молоді, досліджують стан здоров'я школярів.

Подальші три рівні безпосередньо пов'язані з навчальним закладом, де відбувається формування культури здоров'я школярів у соціально-педагогічній діяльності, зокрема:

- на рівні навчального закладу — створення організаційних структур управління формуванням культури здоров'я в школі (рад, служб, центрів тощо). Головним суб'єктом і організатором цієї діяльності є соціальний педагог цього закладу;

- на рівні ступеня навчального закладу (початкової школи) — розробка соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі, яка передбачає залучення до формування культури здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу. Це здійснюється під час реалізації комплексно-цільової програми, проекту моделі виховної системи роботи школи, навчальних програм і спеціалізованого факультативного курсу для учнів початкової школи;

- на рівні групи (класу) — організація роботи ради класу, клубно-кружкової ради, санітарних дружин, батьківського комітету тощо. Ці структурні підрозділи вирішують проблему формування культури здоров'я школярів у окремому класі.

Останній рівень — сформованість культури здоров'я особистості учня початкової школи, компоненти та критерії якого вже висвітлювалися вище. На цьому рівні учень розглядається нами не лише як об'єкт соціально-педагогічного впливу, а і як суб'єкт формування культури здоров'я. Слід зазначити, що в експерименті [1], який проведено нами, особлива увага приділена дослідженню культури здоров'я особистості учня. Оскільки саме цей рівень людської особистості є ядром культури, соціальних відносин.

Між соціальними інститутами, що перебувають на різних рівнях, існує взаємозв'язок, який забезпечує цілісність та цілеспрямованість

соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я школярів.

Отже, проектування взаємодії соціальних інститутів суспільства в системі соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів є важливою складовою соціально-педагогічних засад. Це потребує з'ясування змісту цієї діяльності. Розглянемо наступну засаду.

Другою соціально-педагогічною засадою є моделювання діяльності соціального педагога з проблеми формування культури здоров'я молодших школярів. У нашому дослідженні соціальний педагог є головним суб'єктом формування культури здоров'я молодших школярів. Діяльність соціального педагога спрямована на проектування соціального середовища на різних його рівнях (див. вище) і дослідження, розробку та реалізацію ефективних методів соціально-педагогічної діяльності з означеної проблеми.

Принципи, зміст, методи й інші особливості системи діяльності соціального педагога описано в літературі [6; 9 та ін.]. Розробка проблеми формування культури здоров'я, як напряму соціально-педагогічної діяльності, відповідає її особливостям: урахування потреб людей, робота з усіма суб'єктами, активний характер діяльності, створення сприятливого мікроклімату в соціумі. Зауважимо, що формування культури здоров'я спрямоване на превентивне та комплексне вирішення різноманітних відхилень (фізичних, психічних, соціальних, духовних), а не на боротьбу з наслідками (наприклад: погіршення стану фізичного здоров'я, наявність залежностей...).

Дослідження впливу соціокультурного середовища має прямий зв'язок з предметом та завданнями соціальної педагогіки, тому цей компонент розглядається нами наступним. У своїй діяльності з проблеми формування культури здоров'я школярів соціальний педагог загальноосвітньої школи має враховувати такі два аспекти:

Перший — визначення умов життєдіяльності дітей, зокрема основних чинників формування культури здоров'я учнів в умовах школи. Вони поділені на три класи (в основі цієї класифікації — розроблена нами модель культури здоров'я особистості учня): перший клас складають індивідуально-типологічні чинники, до яких належать структурні компоненти культури здоров'я учня, а саме: фізичне, психічне, соціальне, духовне здоров'я, а також генетично детерміновані психофізіологічні передумови розвитку дитини; другий клас — це особистісні та соціально-діяльнісні чинники, зокрема функціональні компоненти культури здоров'я учня, а саме: мотиваційний, когнітивний, афективний, ціннісний, поведінковий, інформаційний, пізнавальний, розвивальний, виховний, захисний, індивідуалізуючий, соціалізуючий, світоглядний, а також традиції способу життя та правила сім'ї, вплив соціокультури місцевості проживання, національні звичаї, вірування тощо; третій клас складають організаційно-педагогічні чинники,

котрі характеризуються створенням умов для учнів у НВП: санітарно-гігієнічна складова (врахування вимог до: температури, освітлення, повітря, харчування, режиму праці та відпочинку, особистої гігієни та навчання); організаційно-управлінська складова (впровадження в педагогічний процес технологій, що сприяють збереженню та зміцненню здоров'я школярів; застосування програм, спрямованих на формування культури здоров'я учнів у навчально-виховній і позакласній роботі); міжособистісна складова (суб'єкт-об'єктні та суб'єкт-суб'єктні відносини в навчальній діяльності). Необхідно зазначити, що наведені чинники не вичерпують усіх площин формування культури здоров'я. Розглянуто лише ті з них, що стосуються соціально-педагогічної діяльності в школі.

Другий — стосується впливу на учнів шкільного середовища. Для визначення цього впливу теоретично обґрунтовані й описані провідні положення формування культури здоров'я в учнів початкової школи [1, с. 83-86], які за своєї суттю є тими принципами, на яких має будуватися цей процес. Зазначимо їх: взаємопроникнення та взаємозумовленість рівнів культури здоров'я; взаємовплив і взаємодія культури здоров'я вчителів, учнів та їхніх батьків; спрямованість культури здоров'я на розвиток особистості школяра; впровадження інтегрованого факультативного курсу «Культура здоров'я» для школярів; відповідність шкільного навантаження особистому стану здоров'я учня (не нашкодь!); спрямованість соціального виховання на формування культури здоров'я школярів; гармонія та цілісність фізичного, психічного, соціального, духовного здоров'я учня.

Отже, моделювання діяльності соціального педагога з проблеми формування культури здоров'я учнів передбачає урахування особливостей цього процесу й описаних вище чинників та провідних положень. Крім того, ця діяльність потребує цілеспрямованого вибору методів, форм, засобів, конкретних методик і технік, які використовуватиме у своїй роботі соціальний педагог. На нашу думку, розробка спеціальної соціально-педагогічної технології дозволить підвищити ефективність діяльності соціального педагога у вирішенні означеної проблеми, сприятиме поліпшенню результативності цього процесу.

Третя соціально-педагогічна засада передбачає впровадження соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі.

У дослідженні ми використовували досвід науковців, які вивчали питання технологій в освіті, а саме: Н. Заверико, С. Харченка й інших [11; 9]. Н. Заверико, аналізуючи соціально-педагогічні технології, зазначає, що вони характеризуються універсальністю, конструктивністю, результативністю, оперативністю, відносною простотою, надійністю, гнучкістю [11, 151-152], автор акцентує увагу на тому, що такі технології мають інтегрований, комплексний характер. У дослідженні дотримано цих поглядів щодо розробки соціально-педагогічної технології.

Аналіз літератури дозволив уточнити дефініцію «соціально-педагогічна технологія», під якою розуміємо галузеву технологію, що відображає цілеспрямовану взаємодію всіх суб'єктів соціально-педагогічного процесу та надає систематизований опис змісту й механізму реалізації спеціальних умов і засобів, спрямованих на вирішення конкретної соціальної проблеми.

На основі вивчення соціально-педагогічної літератури з проблем застосування технологій в освіті обґрунтовано інтегровану соціально-педагогічну технологію формування культури здоров'я в початковій школі. Ця технологія є багаторівневою і реалізовувалась як організаційно-управлінська технологія формування культури здоров'я в соціально-педагогічній діяльності початкової школи та як педагогічна технологія формування основ культури здоров'я учнів початкових класів.

Компонентами розробленої соціально-педагогічної технології є: цілі; зміст технології формування культури здоров'я; зміст соціально-педагогічної діяльності суб'єктів (педагогічні працівники, учні, батьки й інші суб'єкти НВП); умови формування культури здоров'я; форми роботи (з педагогічними працівниками, учнями, батьками); результат, що прогнозується. Наведені компоненти складають структуру моделі цієї технології — її горизонталь, вертикаллю ж є її етапи: теоретичний; проектування управління школою; планування; формування культури здоров'я учнів; діагностичний, що надають цьому процесові системності.

Отже, така структура соціально-педагогічної технології в контексті організації та управління педагогічним процесом у навчальному закладі, на наш погляд, сприяє його системності та цілісності, дозволяє підвищити ефективність формування культури здоров'я учнів початкової школи.

Основні положення реалізації соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі, а також результати, отримані під час цього дослідження, висвітлено в літературі [1; 2; 12].

Таким чином, у статті розкрито зміст основних понять з проблеми дослідження, висвітлено соціально-педагогічні засади (проектування взаємодії соціальних інститутів суспільства в системі соціально-педагогічної діяльності з формування культури здоров'я молодших школярів, моделювання діяльності соціального педагога з проблеми формування культури здоров'я молодших школярів, упровадження соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі), а також модель формування культури здоров'я школярів у системі соціально-педагогічної діяльності, запровадження якої забезпечує ефективність формування культури здоров'я учнів.

Перспективним напрямом дослідження цієї проблеми вважаємо вивчення цього процесу в різних соціокультурних умовах і на різних вікових етапах, з виявленням можливостей впливу позашкільної діяльності на формування культури здоров'я дітей, а також сутності родинних, національних, кроскультурних особливостей феномену культури здоров'я та їх впливу на розвиток культури здоров'я особистості.

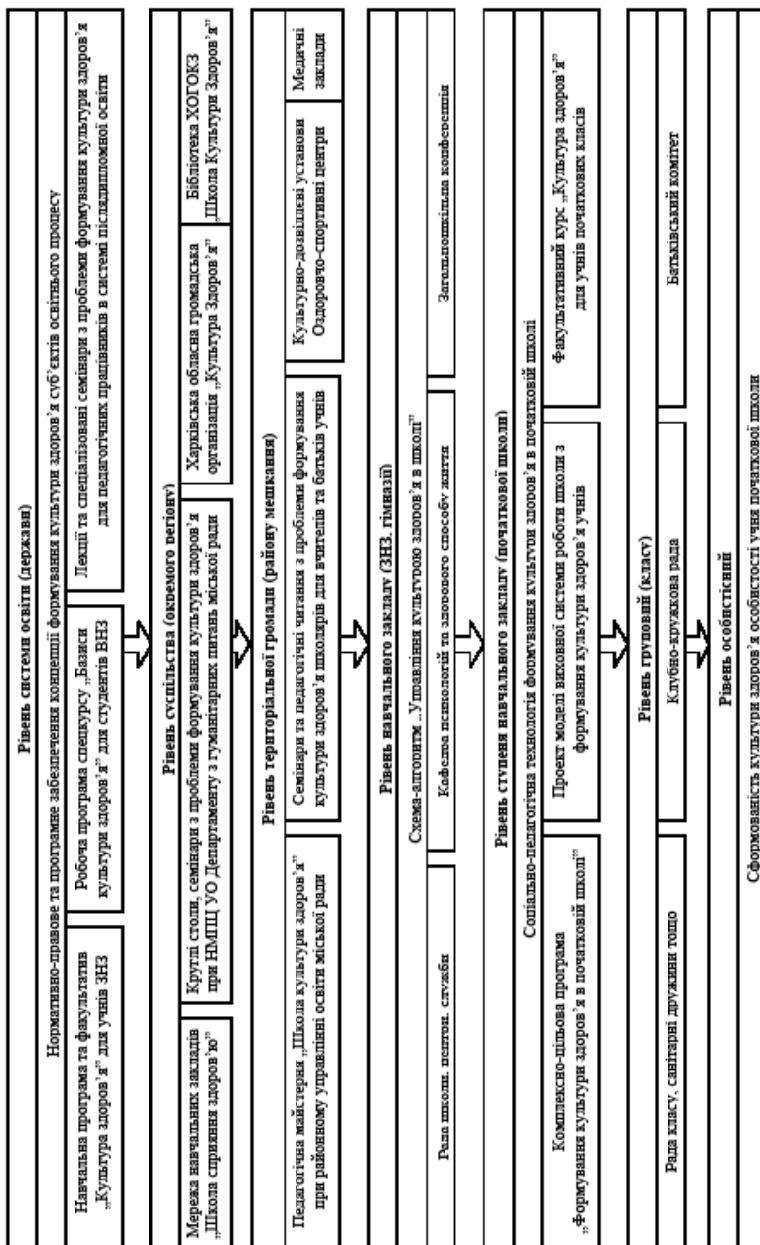

Рис. 1. Модель формування культури здоров'я молодших школярів у системі соціально-педагогічної діяльності

Список літератури

1. Мельник Ю. Б. Соціально-педагогічні засади формування культури здоров'я в учнів початкової школи : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.05 / Мельник Юрій Борисович. — Х., 2010. — 346 с.
2. Мельник Ю. Б. Соціально-педагогічна система формування культури здоров'я школярів / Ю. Б. Мельник // Соціальна робота в Україні : теорія і практика : наук.-метод. журнал. — К., 2008. — № 1. — С. 50–56.
3. Горашук В. П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика) / В. П. Горашук. — Луганск : Альма-матер, 2003. — 376 с.
4. Кириленко С. В. Соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я старшокласників : автореф. дис. на здобут. наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / С. В. Кириленко. — К., 2004. — 21 с.
5. Дмитренко Т. О. Факторний аналіз процесу розвитку методології педагогіки / Т. О. Дмитренко, К. В. Яресько // Вісник Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Х. : ХДАК, 2007. — Вип. 20. — С. 166–169.
6. Мишик Л. И. Профессиональная подготовка социального педагога (педагогический, психологический и управленческий аспекты) / Л. И. Мишик. — Запоріжжя : ИПК «Запоріжжя», 1996. — 104 с.
7. Омельченко С. О. Теоретичні та методичні основи взаємодії соціальних інститутів суспільства в формуванні здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / С. О. Омельченко. — Луганськ, 2008. — 44 с.
8. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учеб. для студ. пед. вузов / И. П. Подласый. В 2 кн. — М. : Гуманит. ИЦ ВЛАДОС, 1999. — Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. — 576 с.
9. Харченко С. Я. Соціально-педагогічні технології : навч.-метод. посібник для студ. вищих навч. закл. / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко. — Луганськ : Альма-матер, 2005. — 552 с.
10. Мельник Ю. Б. Концепція формування культури здоров'я суб'єктів освітнього процесу / Ю. Б. Мельник // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. — Х. : ОВС, 2002. — Вип. 23. — С. 123–127.
11. Заверико Н. В. Теоретичні засади соціально-педагогічної технології роботи з підлітками / Н. В. Заверико // Науковий часопис : Соціологія. Соціальна робота. Управління : зб. наук. пр. — К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. Серія 11. — № 2. — С. 80–86.
12. Мельник Ю. Б. Упровадження соціально-педагогічної технології формування культури здоров'я в початковій школі / Ю. Б. Мельник // Соціальна педагогіка : теорія і практика : наук.-метод. журнал. — Луганськ : ЛНПУ, «Альма-матер», 2009. — № 3. — С. 67–76.

Надійшла до редколегії 18.01.2011 р.